

Lendák-Kabók Karolina

∴ Társadalmi Nemek Központ,
∴ Újvidéki Egyetem
∴ karolina.kabok@gmail.com

AZ INTERSEKCIONALITÁS VAJDASÁGI VONATKOZÁSAI

Intersectionality in the Context of Vojvodina

Intersekcionalnost u vojvodanskom kontekstu

Az interszekcionalitás elmélete a társadalom által meghatározott különböző kategóriák (nem, nemzetiség/etnicitás, faj, anyanyelv, társadalmi helyzet, életkor, osztály stb.) összefonódását szemléli, melyek „mátrixokat” alakítva, új hierarchiákhoz és társadalmi egyenlőtlenségekhez vezetnek, pl. egy idős, kisebbségi nő helyzete több kategória egymást felerősítő metszetében kerülhet alárendelt helyzetbe egy fiatal, többségi nemzethez tartozó férféhoz képest. A dolgozat elsődleges célja bemutatni az interszekcionalitást mint elméletet és kutatási módszert, továbbá felhívni a figyelmet annak jelentőségére a vajdasági magyar kutatás szempontjából. Az interszekcionalitás fő jellemzői a többdimenzionalitás és a dimenziók összefonódása, ezek ismeretében és elemzésük alapján juthatunk új értelmezésekhez és következtetésekhez. A dolgozat másodlagos célja rámutatni, hogy az interszekcionális elemzés alkalmazása jelentős lenne a vajdasági magyar szociológiai kutatásokban. A dolgozat a tartalomelemzés módszerével négy (két nő és két férfi) vajdasági magyar kutató tanulmányait elemzi az interszekcionalitás elemeit keresve azokban. A tartalomelemzés módszerével olyan következtetéseket vonhatunk le, melyek közvetlenül nincsenek jelen a tanulmányokban, de kiolvashatók azok üzeneteiből. Az eredmények azt mutatják, hogy a gender és az etnicitás külön-külön szerepelnek egyes dolgozatokban, viszont az interszekcionalitás által feltételezett kategóriák közti relációk figyelmen kívül maradnak.

Kulcsszavak: vajdasági magyar kutatók, interszekcionalitás, társadalmi egyenlőtlenségek, tartalomelemzés

BEVEZETŐ

Az utóbbi évtizedekben több jelentős kutatás készült a vajdasági magyarságról (GÁBRITY-MOLNÁR 2009; MIRNICS 2001; TAKÁCS 2013; SZALMA 2005). Ennek oka, hogy egyedi közösséget alkotunk ebben a

társágban. Nyelvünk, vallásunk, kultúránk, szokásaink nagyban különböznek a körülöttünk élő többségi nemzetétől. Az interszekcionalitás elmélete a felsorolt társadalmi különbségeket vizsgálja, illetve a különböző kategóriák (nem, nemzetiség, faj, anyanyelv, társadalmi helyzet, életkor, osztály stb.) összefonódását elemzi, ezáltal alakítva ki új „mátrixokat”, melyek új hierarchiákhoz és társadalmi egyenlőtlenségek kimutatásához vezetnek.

Neves kutatók már évtizedek óta végeznek elemzéseket és tesznek javaslatokat a vajdasági magyarság megmaradása érdekében, melyre irányuló egyik törekvés a magyarul tanuló diákok anyagi támogatásban való részesítése. Az elvándorlás gondolata, sajnálatos módon, minden ilyen és ehhez hasonló erőfeszítés ellenére majdnem minden esetben felmerül, a 90-es években Magyarország volt a cél, napjainkban pedig a gazdasági helyzet és a perspektíva hiánya Nyugat-Európa felé irányítja az elvándorlókat. Azt, hogy „mások”, az is bizonyítja, hogy Magyarországon sem tudnak egyből, zökkenőmentesen beilleszkedni. Ott is egy másik kultúrából érkezőt, „külhoni magyart” képviselnek, akit sokszor megszólalnak akcentusa miatt. A fenn említett jellemzők miatt az interszekcionalitás elmélete alkalmazható a vajdasági magyar közösségre.

A dolgozat az etnicitás mellett a *gender* kategóriáját is figyelembe veszi, az interszekcionalitás elmélete segítségével. Igaz ugyan, hogy jogszabályok szempontjából egy igazságos/egyenlő társadalmat feltételezhetnénk, azonban a valóság más. A családjunk, az iskoláztatási rendszerünk és a társadalom is más követelményeket, elvárásokat és célokat tűz ki a nők és a férfiak számára. Ez már csecsemőkorban megkezdődik a rózsaszín és kék babaruhákkal, és felnőttkorban folytatódik a szakválasztási szegregációval, a kereseti réssel¹, az üvegplafonnal² és nem utolsósorban a nők által végzett fizetetlen munkával a háztartásban. Vincze Enikő (VINCZE 2012) tanulmányában a nők és a kapitalista termelés, illetve munkaerőpiaci szerepüket elemzi. Vincze szerint a kapitalista termelés számára a nők fizetetlen munkája kedvező, míg a patriarchális gazdaság ellenőrzi a nők munkaerőpiaci hozzáférését, ez a foglalkozások nemi szegregációjánál kezdődik, majd a fizetések nemi differenciálódásánál és a vezető pozíciókhoz való korlátozásánál folytatódik. Az állam különböző mechanizmusokkal a maga módján újratertemli a patriarchális viszonyokat, itt a reprodukív/demográfiai közpolitikákra gondol, a válás szabályozására, a nőknek látszólag kedvező nyug-

¹ A kereseti rés alatt azt értjük, hogy a nők ugyanazért a munkáért kevesebb fizetséget kapnak.

² Az üvegplafon azt jelenti, hogy a nők számára a munkahelyi előrehaladás útja látható, viszont ismeretlen okoknál fogva a várt előrehaladás nem következik be, illetve mindig valaki más kapja meg (főként a férfi kollégák).

díjrendszerre vagy azokra a családpolitikákra, amelyek támogatják a nők háztartási szférában maradását (WALBY VINCZE által 2012).

A nemi sztereotípiák más környezetet teremtenek a nők és a férfiak számára. Amennyiben a társadalmi nemi (gender) különbséghez hozzávesszük a kisebbségi létet is, akkor egy új „mátrixot” kapunk, teljesen új különbségeket, melyek önmagukban szemlélve nem átláthatóak. Sebestyén Zsuzsa tanulmányaiban az interszekcionalitás elmélet kapcsán kiemeli, hogy a nők nem képeznek homogén társadalmi csoportot, az egyes csoportok által elszervedett hátrányok sokban megegyeznek, viszont más tekintetben különböznek (SEBESTYÉN 2014).

A dolgozat elsődleges célja bemutatni az interszekcionalitás elméletét és kutatási módszerét, továbbá felhívni a figyelmet annak jelentőségére a vajdasági magyarság helyzetének kutatása szempontjából. A dolgozat másodlagos célja rámutatni az interszekcionális elemzés alkalmazásának jelentőségére a vajdasági magyar szociológiai kutatásokban. A dolgozatban négy vajdasági magyar kutató tanulmányát elemeztem (két nő és két férfi), amelyek részben vagy teljesen szociológiai kutatásokkal foglalkoztak. Az elemzés az interszekcionalitás elméletével és vizsgálati módszerével összhangban folytatja a kutatók gondolatmenetét.

INTERSEKCIONALITÁS: ELMÉLET ÉS KUTATÁS

Az interszekcionalitás elmélete

Az interszekcionalitás elméletét a neves jogtudós, Kimberlé Crenshaw vezette be 1989-ben (CRENSHAW 1989). Crenshaw a fekete feminizmusról beszél, és rámutat, hogy egy fekete nő helyzetének elemzése során nem lehet különválasztani a bőrszínét és a nemét, ugyanis mindkét tényező egyenként is, de közösen fokozottan vezethet kirekesztéshez (THOMAS–CRENSHAW 2004). Crenshaw hívja fel a figyelmet arra, hogy a fekete nők fajuk és nemük miatt is kirekesztettek, de csak akkor tudjuk a fekete nők alárendeltségét megérteni, ha az említett kategóriákat az interszekcionalitás módszereivel szemléljük. Crenshaw előadásaiban az 1976-ban indított De Graffenreid – General Motors (GM) perről beszél, amelyben öt afroamerikai nő pert indított a GM ellen, amiért nem alkalmazták őket a gyárban. A pert elvesztették, mert a bíróság azt állította, hogy faji megkülönböztetés nem történt, hiszen afroamerikai férfiak dolgozhattak a gyárban, és nemi alapú diszkrimináció sem történt, hiszen a fehér nők is ugyanúgy munkába állhattak. A bíróság nem ismerte fel, hogy a pert indító nőkre nem lehetett csak nőként vagy csak afroamerikaiként tekinteni, ezek a nők fekete nők voltak, és az ő jogaik csorbultak.

Vincze Enikő a következőképpen definiálta az interszekcionalitást: „az interszekcionalitás elmélete magyarázatot ígér arra, hogy a társadalmilag kialakított különbségtevő kategóriák (nem, etnikum/faj, társadalmi helyzet, életkor, szexuális orientáció) miképpen hatnak egymásra és hoznak létre társadalmi hierarchiakat és egyenlőtlenségeket, illetve az elnyomás diszkrét formái és megnyilvánulásai (a szexizmus, rasszizmus és az osztályalapú hátrányos megkülönböztetés) hogyan formálják egymást” (VINCZE 2012: 71).

Lykke szerint az interszekcionalitás elméleti és módszertani mechanizmus, amely lehetővé teszi számunkra, hogy kivizsgáljuk és elemezzük a nem, nemzetiség, faj, osztály, a szexualitás, a kor/generáció, fogyatékoság, állampolgárság, anyanyelv stb. kategóriák között létrejövő kölcsönhatásokat és kereszteződéseket. A felsorolt fogalmak közötti interakciók társadalmi egyenlőtlenségeket és igazságtalan társadalmi kapcsolatokat eredményezhetnek. Az interszekcionalitásra úgy is lehet tekinteni, mint egy elméleti és módszertani eszközre, amely segítségével elemezzük, hogy olyan történelmileg meghatározott hatalmi különbségek, mint amilyenek a nem, etnikum, faj, osztály, szexualitás, kor/generáció, fogyatékoság, nemzetiség, anyanyelv stb. egymásra hatása következtében milyen különböző társadalmi egyenlőtlenségek és igazságtalan társadalmi kapcsolatok állhatnak elő (LYKKE 2010).

Brah és Phoenix (BRAH-PHOENIX 2004) szerint az interszekcionalitás jellemzője a komplex, megváltoztathatatlan, változatos és változó hatás, mely akkor következik be, ha több differenciális tengely – gazdasági, politikai, kulturális, lelki, szubjektív és tapasztalati – történelmileg meghatározott összefüggésekben metszik egymást. Az interszekcionalitás kihangsúlyozza, hogy a társadalmi élet különböző dimenzióit nem lehet diszkrét és tiszta szálakra bontani. A többszörös „hátrány” ötlete a hátrányok „összeadásának” nyers gondolatából indult ki, majd kifinomultabb szintre jutva megállapította, a hátrányok nemcsak kumulatívak, hanem interakciósak, azaz felerősítik egymást, ahogy a számuk emelkedik (FRANKEN et al. 2009). Az interszekcionalitás lehetővé teszi az egyidejűséget is – ahelyett, hogy egyszerűen összeadnánk a különböző típusú elnyomásokat, az interszekcionalitás segítségével megragadhatjuk a tapasztalatok egyidejűségét (CARAS-TATHIS 2014). Az interszekcionalitás felismeri a fajt/etnikumot, nemet és az osztályt, mint egymásra kölcsönható kategóriákat, azaz nem egymástól elszigeteltként kezeli a felsorolt kategóriákat (KÓCZÉ 2009). Az interszekcionalitás láthatóvá teszi a láthatatlant, vagyis felhívja a figyelmet azon emberek életére, akik politikailag, társadalmilag és/vagy jogilag faj, osztály és nem kereszteződésében élnek (HANCKOK 2011).

Az emberek gyakran úgy tesznek, mintha a faj, a nem, az osztály és a szexuális irányultság nem is léteznének, amikor egyének, csoportok és intézmé-

nyek érintkeznek egymással. Az interszekcionalitás kihangsúlyozza, hogy a felsorolt kategóriák hatása önmagukban is fontos, de e kategóriák kölcsönhatása az, amely megtanít bennünket azon láthatatlan normák felismerésére, amelyek összetett hátrányokat eredményeznek (HANCKOK 2011).

Sebestyén Zsuzsa Leslie McCall (SEBESTYÉN MCCALL szerint 2016) amerikai szakértő három kategória típusát ismerteti az interszekcionalitásról való gondolkodása során. Az „antikategoriális” megközelítés szerint az egyenlőtlenség maga a kategorizálás következménye. Azaz, ha megszüntetjük a kategorizálást, az megszünteti magát az egyenlőtlenséget is. Az „interkategorikus komplexitás” során a különböző társadalmi csoportok az egyenlőtlenséget veszik alapul. Sőt, azt állítja, hogy a kategóriák kapcsolatban állnak egymással, és hatnak egymásra. Maguk a kategóriák és az egymáshoz való viszonyuk pedig állandóan változik. Az „intrakategoriális komplexitás” viszont nemcsak és kizárólag az egyenlőtlenségek határaival, hanem a „határátlépőkkel” is foglalkozik, azokkal a személyekkel, akik életük során hol ebbe, hol abba, vagy hol ezekbe, hol azokba a kategóriákba tartoznak (SEBESTYÉN 2016).

Carastathis az interszekcionalitás következő jellemzőit különbözteti meg: komplexitás, nyitottság és leegyszerűsítetlenség. A komplexitása abban rejlik, hogy nem vezethető vissza a feminista genderbinary elméletére. A nyitottság arra utal, hogy az interszekcionális megközelítés magába foglalja a különböző csoportok tapasztalatait és igényeit. A leegyszerűsítetlenség alatt azt érti, hogy nem egyszerűsíti le és nem sorolja bele a különböző elnyomások formáit egy alapvető kategóriába (mint pl. az osztály kategóriája a marxizmusban) (CARASTATHIS 2014).

A feminizmus és az interszekcionalitás

Az interszekcionalitás mindig is heves vitákat váltott ki a feminista kutatók körében Amerikától egészen Európáig. Számtalan konferencia, tanulmánykötet, feminista folyóirat foglalkozik az interszekcionalitás elmélet komplexitásának bemutatásával. Ma már szinte elképzelhetetlen, hogy bármilyen nőkutatói program, projekt, tanulmány, kutatás kizárólag csak a nőkre fókuszáljon, mellőzve a nők közötti különbségek és sokszínűségek hangsúlyozását (SEBESTYÉN 2016).

Az interszekcionalitás arra ösztönzi a feminista teoretikusokat, hogy reflexív és kritikai feminista vizsgálati módszereket alkalmazzanak (DAVIS 2008). Davis szerint az interszekcionalitás a feminista tudomány legfőbb elméleti és normatív problémájával foglalkozik: a nők közötti különbségek felismerésével (DAVIS 2008).

Az etnicitás, a gender és az interszekcionalitás

Az etnicitás az a társadalmi rendszer, amely értelmet ad az emberek közötti etnikai különbségeknek, melyeket az emberek származása, megjelenése, történelme, kultúrája, nyelve és vallása alapján határozhatunk meg (FRANKEN et al. 2009).

Az etnicitás és a társadalmi nem (gender) egymásra hatásának kérdése általában a roma nőkkel foglalkozó kutatásokban jelenik meg. Sebestyén Zsuzsa is a roma nők példáján keresztül elemzi a gender és az etnikum kölcsönhatását. Kiemeli, hogy manapság a roma nők helyzetét különböző fogalmakkal szokták jellemezni: dupla diszkrimináció, többszörös diszkrimináció. Ez is azt bizonyítja, hogy ebben a megközelítésben a diszkrimináció társadalmi nem és etnicitás dimenziói teljes mértékben elkülönülnek a szegénységtől és a gazdasági kirekesztettségtől (SEBESTYÉN 2014).

Az interszekcionalitás mint módszertan

Az interszekcionális elemzés célja az egyes kategóriákhoz fűzött értelem pontos azonosítása és a köztük fennálló összefüggések meghatározása abban a társadalmi kontextusban, amelyben azokat vizsgálják. Az említett kategóriákról viszont nem szabad azt feltételezni, hogy tartalmuk vagy a közöttük kialakult kapcsolat minden esetben azonos (AAVIK 2015).

Az interszekcionalitás nem biztosít kőbe vésett irányelveket a feminista vizsgálatokhoz. Feladata stimulálni a kreativitást, és arra ösztönözni a kutatót, hogy új és gyakran szokatlan módon végezzen feminista elemzést. Az interszekcionalitás nem hoz létre egy normatív kényszerzubbonyt, mely megfigyelése alá vonja a feminista vizsgálatokat, és a „helyes utat” keresi (DAVIS 2008).

Kadri Aavik szociológus az orosz nők helyzetét vizsgálta az észtországi munkerőpiacon. Aavik kvalitatív kutatásában az interszekcionalitást mint kutatási módszertant alkalmazta, arra keresve a választ, hogy az orosz nők miben látják a kirekesztés forrását, hiszen jóval képzettségük alatti munkákon alkalmazzák őket. Aavik arra a következtetésre jutott, hogy az orosz nők az etnicitásukat látják a kirekesztés fő okának, viszont kutatása bebizonyította, hogy a gender és az etnicitás kategóriák együtt sodorják őket a társadalom peremére (AAVIK 2013).

A MÓDSZER

A dolgozatban elsősorban tartalomelemzést alkalmaztam. Ez egy interdiszciplináris módszer, mely a 20. század második felében vált időszerűvé a társadalomtudományok közül főként a szociológia terén. Antal László a következőképpen határozta meg a tartalomelemzés módszerét: „Tartalomelemzésnek nevezünk minden olyan eljárást, amelynek során közlemények, üzenetek törvényszerűen visszatérő sajátosságai alapján módszer és objektív eljárással olyan következtetéseket vonunk le, amelyek a közleményekben nyíltan kimondva nincsenek, de az üzenet megszerkesztettségének, azaz kódolásának a módjából kiolvashatók, s esetleg más eszközökkel, más módon (nem tartalomelemzéssel) nyert adatok segítségével megerősíthetők, igazolhatók” (ANTAL 1976: 15). Weber szerint a tartalomelemzés egy műveletsorozat segítségével érvényes következtetéseket von le egy szövegből (WEBER 1985).

Reinharz és Davidmann a *Feminist Methods in Social Research* című könyvükben a tartalomelemzés módszerével kapcsolatban arra hívják fel a figyelmet, hogy a feminista tartalomelemzésnél a létező, de a nem megírt/nem létező szövegeket is elemezni kell. A feminista kutatók felhívják a figyelmet arra, hogy ha felfedezzük a követhető mintákat a meglévő és a hiányzó dokumentumok között, és a hatalmi/társadalmi nemi viszonyokat az adott társadalomban, új kapcsolatokhoz jutunk, amelyek segítenek megmagyarázni a társadalmi nem és a hatalom között fennálló jelenlegi viszonyokat. Ezáltal egyes csoportok számára értelmezhetővé válik a saját történelmük (REINHARZ–DAVIDMANN 1992).

A tanulmány négy vajdasági magyar kutató (Gábrity-Molnár Irén, Takács Zoltán, Palusek Erik és Ágyas Réka) szociológiai témájú tanulmányát elemzi. A kutatók munkásságát doktori tanulmányaim alatt figyelemmel követtem, témáik az elvándorlás; szakválasztási preferenciák; vajdasági, magyar diákok; vajdasági, magyar tudományos elit.

Az interszekcionalitás által felsorolt kategóriák közül a gender és az etnicitás kategóriái alkotják a kutatás fókuszpontjait. A gender és az etnicitás az interszekcionalitás jellemző kategóriái, illetve azok relációs viszonyában fontosak.

Reinharzot és Davidmannat követve arra kerestem választ a kiválasztott tanulmányokban, hogy lett volna-e helye az interszekcionalitásnak a kutatásukban a fenn felsorolt kategóriák metszete alapján, és ha igen, akkor annak milyen hatása lett volna a levont következtetésekre és a szerzők által bemutatott javaslatokra.

INTERSEKCIONALITÁS A VAJDASÁGI MAGYAR- KUTATÁSBAN

Gábrity-Molnár Irén, az Újvidéki Egyetem Közgazdasági Kara rendes tanárának szociológiai jellegű kutatásai igen jelentősek a vajdasági magyarság szempontjából. Folyamatosan követi a vajdasági magyar egyetemisták számát és szakválasztási preferenciáit. A *Továbbképzési esélyek a kisebbségi létben – A vajdasági magyarok esélyegyenlőségének példáján* című tanulmányában statisztikai adatok alapján térképezi fel a vajdasági magyar egyetemi hallgatók számát az Újvidéki Egyetemen, valamint szakválasztási preferenciáikat. Gábrity-Molnár az összegyűjtött adatok alapján megállapítja, hogy a vajdasági összlakossághoz viszonyítva, fokozatosan csökken a magyarok aránya, és részben e demográfiai tény hatására a magyar hallgatók részaránya is a Vajdaságban működő felsőoktatási intézményekben, elsősorban az Újvidéki Egyetemen (ÚE) (GÁBRITY-MOLNÁR 2009). Vajdaság legnagyobb állami egyetemén, az ÚE-n tanuló magyar egyetemisták tudományterület szerinti szakválasztása már évtizedek óta jellegzetes szerkezetet mutat: legtöbbször a társadalom- és humán tudományokat választják, a természet- és matematikatudományok, illetve a művészetek részaránya nagyobb a vajdasági átlaghoz képest, viszont a technikai-technológiai tudományok esetében alulképviselet, és ez az egészségügyi tudományokra is jellemző (GÁBRITY-MOLNÁR 2009). Gábrity-Molnár szerint a vajdasági magyarok viszonylagos lemaradása iskolai végzettségük terén nem a gyengébb képességeik miatt történik, de esélyegyenlőtlenségük növekszik az államnyelv ismeretének hiánya és az anyanyelvű iskolai tagozatok, valamint a minőségi tanári káder és tankönyvek hiánya miatt is (GÁBRITY-MOLNÁR 2009).

Az interszekcionalitás a fenn említett kutatásban nincs jelen, viszont teret ad az interszekcionális elemzésnek, hiszen a diákok szakválasztási preferenciáit, az etnicitás mellett – amely kategóriával külön foglalkozik a kutató – a gender szempontot is hozzá lehetne fűzni, ezzel egy újabb dimenziót alkotva. A társadalmi nem szerinti bontás részletesebb képet mutatna a vajdasági magyar diákok szakválasztásáról. Korábbi kutatásom eredményei kimutatták, hogy a magyar hallgatók jelentős többségben vannak a társadalom-, humán, illetve egészségügyi tudományokban, és alulképviselet a műszaki-technológiai tudományokban. Ez fontos, hiszen a nők pályaválasztási szokásainak következtében a munkarérőpiac túltelített a neveléstudományban oklevelet szerzett nőkkel. Fontos tényező az is, hogy a műszaki-technológiai tudományokban több lehetőség nyílna a nők számára (LENDÁK-KABÓK 2014). A gender szempont több probléma megoldásának szükségességére vezetné rá a kutatókat. A felsőoktatás szegregáltsága

ismeretes számunkra, ezzel kapcsolatban figyelembe vehetnénk azt is, hogy a műszaki tudományokra iratkozó fiúk jövedelme később magasabb lesz, ez azt fogja jelenteni, hogy a vajdasági fiatalok közötti kereseti rést növeli majd, és ezen keresztül befolyásolhatja a nemek közti viszonyokat. A leírt példa alapján megállapíthatjuk az interszekcionalitás alkalmazhatóságát a statisztikai adatokon alapuló kutatásokban is.

Takács Zoltán Pécssett doktorált, doktori értekezésének a címe: *Határok nélküli felsőoktatás – Kisebbségi egyetemek regionális és elitképzési szerepe a Kárpát-medencében*. A doktori disszertációja mellett a *Felsőoktatási határhelyzetek* című kötetét is elemeztem. Elemzésem fókuszában a vajdasági származású, de Magyarországon élő fiatalokkal, illetve az itthon (azaz Vajdaságban) maradt magyar hallgatókkal végzett interjúk voltak. Takács kimerítő kutatást végzett a Kárpát-medencében arra a kérdésre keresve a választ, hogy van-e jövője egy magyar tannyelvű Szabadkai Egyetemnek?

A vajdasági magyar hallgatókkal és fiatal diplomásokkal készített beszélgetéseket olvasva újra megbizonyosodhattunk arról, hogy a Magyarországon tanuló és oklevelet szerző hallgatók érvelése között sokszor szerepelnek a következő érvek: egy bizonyos képzés „csak Belgrádban van”, vagy „csak szerb nyelven” tanulható, viszont ők „saját anyanyelvükön szerettek volna tanulni” és oklevelet szerezni, „minőségi, színvonalas oktatás keretein belül”, színes kínálat mellett (TAKÁCS 2013). A „vajdasági magyar hallgatók magyarországi tanulmányokban a 90-es évektől egyre nagyobb arányban vesznek részt, pl. 2010-ben összesen 1385 délvidéki hallgató tanult Magyarországon, a vajdasági magyar hallgatók 30%-a” (TAKÁCS 2013). A Magyarországon tanuló vajdasági magyar diákok érvelése elgondolkodtató, ugyanis nagy számuk nem tervez visszatérni hazájába. „A Magyarországon szerzett oklevéllel – az Európai Unió országainak munkaerőpiacán – jobb elhelyezkedési esélyeket remélnek a fiatalok, a szülőföldön viszont (a visszatérés esélyét is latolgatva) munkaerőpiaci integrációs problémákkal, környezetnyelv (szerb) ismeretének hiányával, valamint a honosítási folyamatok hazatérést ellehetetlenítő, bürokratikus folyamataival szembesülnek” (TAKÁCS 2013a: 118).

Takács Zoltán az interjúk során néhány esetben megnevezte az interjúalanyok nemét, ilyen formában mutatkozott meg az interszekcionalitás, hiszen így már az interjú egy második „dimenzióját” észlelhettük a vajdasági származás/kisebbségi lét mellett. Ezáltal észlelhettük, mit találtak nehéznek, hátrányosnak a nők az itthoni felsőoktatási rendszerben, illetve arra világítanak rá, hogy mekkora gondot okozott nekik a környezeti nyelv kellő ismeretének hiánya. Takács kutatásában az interszekcionalitás nem „csak” a társadalmi nemben és a kisebbségi létben nyilvánulhatna meg, van egy másik

értékes figyelembe vehető dimenziója. A vajdasági magyarok nemzeti kisebbséghez tartoznak, ezáltal más a nemzetiségük és az anyanyelvük, továbbá kulturális különbségeket is észlelhetnek Szerbiában, ezek a különbségek enyhülnek (egyesekek el is tűnnek), amikor Magyarországon tanulnak vagy telepednek le, ezek ellenére is „mások” maradnak, hiszen egy másik országból érkeznek, és Magyarországon is interszekcionális helyzetben vannak, ők azok a „külföldiek”, akiknek időre van szükségük az integrálódáshoz, külön kollégium áll rendelkezésükre Szegeden és külön ösztöndíjrendszer (pl. a már nem működő Collegium Talentum tehetséggondozó hálózat). A kutató tehát a Magyarországon tanuló és a jobb megélhetés reményében ott letelepedő vajdaságiak véleményét kérte ki, ezáltal egy új interszekcionális kategóriát tárt fel, a „külföldi magyar” dimenziót, amelyhez, ha hozzáadjuk a gender szempontot is, egy új metszetet kapunk, amely az interszekcionális kutatás szempontjából újszerű lehetne. A fenn említett metszet újszerűsége abban rejlik, hogy az interszekcionalitással foglalkozó kutatók ezt a dimenziót eddig még nem vették figyelembe, viszont a kutatások ezáltal elmélyíthetők és további kérdésfeltevésekhez vezethetnének.

Palusek Erik fiatal kutató *Mi kell a szülőföldön maradáshoz?* című tanulmányában fókuszcsoportos interjúkat készített zentai középiskolásokkal. A kutató arra kereste a választ, hogy mi okozza a zentai diákok nagyarányú elvándorlását, illetve arra is kíváncsi volt, hogy mi szükséges a fiatalok számára a szülőföldön maradáshoz, családalapításhoz és esetleges nagycsaládossá váláshoz. A kutató minden középiskola esetében (összesen négy magyar nyelven oktató középiskolát vizsgált) feltérképezte, hogy melyik iskolában hány lány és hány fiú vett részt a beszélgetésekben, továbbá egy téma kapcsán gender szempontból is vizsgálja az interjúalanyok válaszait. Az „érték-e a nagycsalád” kérdésnél kiderült, a lányok között a család mellett legtöbbször dolgozni is szeretnének, a főállású anyaságot csak kevesen vállalnák (PALUSEK 2015). A kutató kihangsúlyozza, hogy „bár a beszélgetéseken nem hangzott el, de a nagycsalád sokaknak (főleg a lányoknak) az elhúzó egyetemi tanulmányok és a karrierépítés miatt sem fog beleférni az életébe: túl idősek lennének, mire három vagy több gyermeket nemzenének” (PALUSEK 2015: 22).

A kutató következtetései az interszekcionalitás elméletéhez vezethetnének bennünket, ez a diáklányok családdal kapcsolatos kérdései és következtetései által válik láthatóvá számunkra. Kiemeli, hogy csak egy személy nem szeretne gyermeket (mint a tanulmányból kiderül, egy diáklányról van szó), de a többiek kivétel nélkül családban gondolkodnak. A fenn leírt következtetésében a kutató a társadalmi elvárásokkal összhangban és a nőkre vonatkozó sztereotípiák alapján következtet. A kutató meglátása szerint tehát az egyete-

mi tanulmányok és a karrierépítés akadályként szerepelnek a nők életében, és mire a családalapításhoz érnének, már a koruk miatt nem lehet három vagy több gyermekük, ezzel szemben a fiúkat erről nem is kérdezi, illetve az ő esetükben ez a téma fel sem merül. A kutató következtetéseiből kiderül, hogy a kisebbségi nők számára sokkal nehezebb kitörni a patriarchális társadalom által felállított rendszerből, amely szerint a nagycsalád, a gyermekvállalás a primáris, és a karrierépítés csak szekundáris lehet. Palusek a főállású anyaságot is felveti életpályaként a lányoknak, ezzel külön kiemelve az interszekcionalitás által magyarázott egyenlőtlenséget, hiszen a főállású anyaság csak a nők életpályája lehet. A kutató a fiúkat nem kérdezi, hogy vállalnák-e a főállású apaságot, hiszen az esetükben nem egy megszokott életpálya lenne.

Ágyas Réka fiatal szociológus a vajdasági magyar tudományos elit gondolatait elemezte a *Vajdasági geneRáció* című kiadványból. Ágyas *Vajdasági utópia? A vajdasági generáció véleménye a vajdasági magyar tudományos életről* című dolgozatában a külföldön élő és tanuló, illetve tudományos intézményekben tevékenykedő kutatók/oktatók gondolatait és a szülőföldön tanuló, PhD-képzésben részt vevő, illetve a már fokozatot szerzett és a szerbiai felsőoktatási intézményekben dolgozó kutatók vajdasági tudományos utánpótlásról megfogalmazott gondolatait elemezte. Kiemeli a vajdasági tudományos elit gondolatai alapján levont következtetéseket, problémáikat és sérelmeiket. Ágyas szerint a vélemények többször mutatnak rá az összefogás, együttműködés hiányára a Vajdaságon belül (ÁGYAS 2014). A tudományos utánpótlás kérdése a mentorálás hiányát is felveti, mint egy akadályt a sok közül. „A mentoroktól »várnak el« továbbá támogatást abban is, hogy a tudományos utánpótlás egységes, erős közösséggé kovácsolódjon, gyökerei megtagadása nélkül képes legyen érvényesülni a többségi nemzet tudományos harcaiban, az anyaországi és nem utolsósorban a nemzetközi tudományos színtéren egyaránt” (ÁGYAS 2014: 58). A vajdasági magyar tudományos elit hiányolja az érvényesülési lehetőségeket. Úgy érzik, a tapasztalt idősebb nemzedék elzárkózása, a tér átengedése és a kibontakozási lehetőségeknek a korlátozottsága jellemzi a közösséget. Az elemzés erre nem tér ki külön, viszont kikövetkeztethető a kiválasztott idézetek közül: egyes kutatók a hazatérést fontolgatják, de csak akkor, ha erre a szülőföldön lehetőség nyílik, a szülőföldön maradtak viszont azt hangsúlyozzák, hogy mindenhol helyt kell állniuk, itthon is a többségi nemzet között, Magyarországon és külföldön is. Az elemzés kiemeli a gondolatok közös vonásait: egy nagy potenciállal rendelkező közösségről van szó, de ez sajnos nem tud kellőképpen kifejezésre jutni.

A dolgozatban az etnicitást mint dimenziót feltételezni tudjuk, hiszen csak vajdasági, magyar kutatók gondolatait elemezte. Emellett egy vajdasá-

gi magyar elit generációiról beszél, szembeállítva a tapasztalt, idősebb nemzedéket a fiatal kutatókkal. A fiatal generációk hiányolják a teret, elzárva érzik magukat, és hiányolják a mentorálást. Ezzel szemben az idősebb generációk riválisokat látnak bennük, akik „be akarnak törni” az évtizedek alatt kiépített, gondosan megőrzött pozíciókra. A gender és az etnicitás relációja által hozhatnánk felszínre az interszekcionalitást, és megtudhatnánk, mi az, ami a vajdasági származású, magyar kutatóknak fontos, és mi vezérli a vajdasági magyar férfi kutatókat. Az interszekcionalitás e téren elmélyítené az elemzést, külön képet alkotva a vajdasági magyar nő- és férfi kutatókról. Megtudhatnánk, hogy a nők vagy inkább a férfiak jönnének haza, illetve mi vezényelte el külföldre a férfiakat és mi a nőket, kik voltak azok, akik a mentorálást hiányolták jobban? A kategóriák relációján keresztül külön javaslatokat tehetnénk a nőkutatók és férfi kutatók itthonmaradása érdekében, illetve külön figyelmet fordíthatnánk az igényeikre.

ÖSSZEGZÉS

A dolgozat elsődleges célja az interszekcionalitás elméletének bemutatása volt, ezen belül a többdimenzionalitás jelenségének tudatosítása és a kategóriák összefonódásának feltárása, melyek által új értelmeket fűzhetünk egyes léhelyzetekhez. A dolgozat másodlagos céljaként rámutatott arra, hogy az interszekcionális elemzés alkalmazása jelentős lenne a vajdasági magyarsággal foglalkozó szociológiai jellegű kutatásokban.

Négy vajdasági magyar kutató munkáin keresztül mutattam be az interszekcionalitás elméletét és egy ilyen kutatás lehetőségét. Gábrity-Molnár, Takács, Palusek és Ágyas vajdasági magyarság helyzetét tárgyaló szociológiai jellegű kutatásait elemeztem. Az eredmények kimutatták, hogy az etnicitás mellett, amely szinte állandóan jelen van a vajdasági, magyar kutatásokban, legalább még egy dimenziót tudnánk bevezetni (mint amilyen a társadalmi nem [gender], osztály, kor...) és a dimenziók/kategóriák relációján keresztül az interszekcionalitás elméletéhez juthatnánk. Fontos kiemelni, hogy a felsorolt kategóriák önálló vizsgálatával nem tudunk viszonyokra rávilágítani, ezáltal az interszekcionalításra mint elméleti és vizsgálati eszközre sem, hiszen az interszekcionalitás nem egy kategória kiemelését és önálló elemzését jelenti, hanem viszonylatok mentén való eltéréseket. Tehát a relációknak a felismerése és kiemelése, illetve az általuk levont következtetések azok, amelyek mélyebbé és gazdagabbá tehetnék a kutatást. Emellett az interszekcionalitás más következtetésekhez és felismerésekhez vezetne bennünket a szociológiai jellegű kutatásokban, más javaslatokat tehetnénk egyes problémák megoldásához.

A dolgozatban négy kutató munkájára fókuszáltam, a továbbiakban viszont több kutató munkáján keresztül szeretném vizsgálni az interszekcionalitás elméletét, illetve ki szeretném szélesíteni a Kárpát-medence más régióiban kutatók munkáira is, hiszen a Kárpát-medencében élő magyarok sorsa sokban megegyezik, de ugyanakkor különböző is. Ezt az állítást szeretném a továbbiakban interszekcionális kutatással alátámasztani.

IRODALOM

- AAVIK Kadri. 2013. Strategies of managing difficulties related to employment: narratives of Russian-speaking women in the Estonian labour market = Allaste, Airi-Alina (szerk.): *Back in the West, Changing Lifestyles in Transforming Societies*. Peter Lang GmbH. Internationaler Verlag der Wissenschaften, 203–224.
- AAVIK Kadri. 2015. *Intersectional disadvantage and privilege in the Estonian labour market: an analysis of worknarrative of Russian – speaking women and men*. Dissertation on Social Sciences. Tallin University
- ÁGYAS Réka. 2014. Vajdasági utópia? A vajdasági generáció véleménye a vajdasági magyar tudományos életről = Takács Zoltán – Novák Anikó – Rózsa Rita (szerk.): *VajDasági geneRáció*. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete. Szabadka, 58–62.
- ANTAL László. 1976. *Tartalomelemzés alapjai*. Magvető Kiadó. Budapest
- BRAH Avtar–PHOENIX Ann. 2004. *Ain't I A Woman? Revisiting Intersectionality*. Journal of International Women's Studies, Vol. 5, 75–86.
- CARASTATHIS Anna. 2014. *The concept of Intersectionality in Feminist Theory*. Philosophy Compass. Volume 9, Issue 5, 304–314.
- CRENSHAW Kimberlé. 1989. *Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracis politics*. University of Chicago Legal Forum. PhilPapers. 140: 139–167.
- DAVIS Kathy. 2008. *Intersectionality as buzzword: A sociology of science perspective on what makes feminist theory successful*, Feminist Theory. Sage Publications. vol. 9 (1), 67–85.
- DEFRANCISCO Victoria P. – PALCZEWSKI Catherine, H. 2007. *Communicating genderdiversity: a critical approach*. Los Angeles. Sage
- FRANKEN Martha et al. 2009. *Teaching Intersectionality: Putting Gender at the Centre*. Athena.
- GÁBRITY-MOLNÁR Irén. 2009. Továbbképzési esélyek a kisebbségi létben – A vajdasági magyarok esélyegyenlőségének példáján = Káich Katalin (szerk.): *Az esélyegyenlőség és a felzárkóztatás vetületei az oktatásban – Általános kérdések – (anya)nyelvi oktatás*. Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar. Újvidék, 15–25.
- HANCOCK Ange-Marie. 2011. *Intersectionality, Empirical Research, and Social Justice*. Du Bois Review: Social Science Research on Race
- KÓCZÉ Angéla. 2009. *Missing Intersectionality Race/Ethnicity, Gender and Class in Current Research and Policies on Romani Women in Europe*. Centre for Policy Studies, Central European University, Budapest

- LYKKE Nina. 2010. *A guide to intersectional theory, methodology and writing*. Feminist Studies, Routledge, New York
- MIRNICS Zsuzsa. 2001. Hazától hazáig – A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai = Gábrity-Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyar-ságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 163–204.
- PALUSEK Erik. 2015. Mi kell a szülőföldön maradáshoz? *Létünk* 2015/2. 7–24.
- REINHARZ Shulamit–DAVIDMANN Lynn. 1992. *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press, New York
- SEBESTYÉN Zsuzsa. 2014. Interszekcionalitás, mint esélyegyenlőségi koncepció, avagy genderkutató más szemzőgből. *Metszetek* 2014/1. 276–291.
- SEBESTYÉN Zsuzsa. 2016. Az interszekcionalitás elméleti megközelítései. *Metszetek* 2016/2. 108–126.
- SZALMA József. 2005. Magyar tannyelvű felsőoktatás az Újvidéki Egyetemen = Kontra Miklós (szerk.): *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja–Dunaszerdahely, 203–209.
- TAKÁCS Zoltán. 2013. *Határok nélküli felsőoktatás – Kisebbségi egyetemek regionális és elitképzési szerepe a Kárpát-medencében*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem
- TAKÁCS Zoltán. 2013. *Felsőoktatási határhelyzetek*. Magyar-ságkutató Tudományos Társaság, Szabadka
- THOMAS Sheila–CRENSHAW Kimberlé. 2004. *Intersectionality: the double bind of race and gender*. Perspectives Magazine. American Bar Association. 2.
- VINCZE Enikő. 2012. Társadalmi kirekesztés és interszekcionalitás. *Kultúra és Közösség*, IV. folyam, III. évfolyam, 2012/III–IV. szám, 71–86.
- WEBER Robert Philip. 1985. *Basic contentanalysis*. Beverly Hills, CA, Sage

Intersectionality in the Context of Vojvodina

The intersectional theory deals with the intersection of different social categories (gender, nationality/ethnicity, race, language, social status, age, class, etc.). These categories constitute “matrixes” and lead to new hierarchies and social inequalities, e.g. the status of an elderly woman who is a member of a minority community may be subordinated in terms of more than one category, which intersect and thus become intensified, creating inequalities and leading to the subordinated status of the woman in comparison to a young man who is a member of a majority community. The primary goal of this paper is to introduce the intersectional theory and to draw attention to its possible significance in the studies conducted Hungarians living in Vojvodina. The main characteristic of intersectionality is multidimensionality and integration of dimensions. By identifying them we can come to new interpretations, as well as new conclusions. The secondary goal of this paper is to point out the possibility of intersectional analysis, which might be significant in sociological studies conducted by Hungarians living in Vojvodina. In this paper, by applying the content

analysis method, I analyse the works of two female researchers and two male researchers from the Hungarian national community in Vojvodina, in order to find the elements of intersectionality in the aforementioned works. By applying the above mentioned method, we can draw conclusions which are not explicitly stated, but can be interpreted. The results will show that the elements of intersectionality can be found in three research papers (out of four). It can be pointed out that belonging to a minority community becomes even more difficult when it is intersected with different dimensions (gender, age, nationality, education), which, above all, makes the status of (minority) women more difficult. The final goal of this paper is to draw attention to the women from the Hungarian national community in Vojvodina, as a special category in research. This category should be interpreted separately in sociological studies, because the studies would, in this way, become richer and deeper, i.e. it could lead to the new and unexpected solutions and conclusions.

Key words: researchers from the Hungarian national community, intersectionality, social inequalities, content analysis

Intersekcionalnost u vojvođanskom kontekstu

Teorija intersekcionalnosti bavi se prožimanjem različitih društvenih kategorija (pol, nacionalnost/etnicitet, rasa, jezik, socijalni status, životna dob, klasa itd.) koje sačinjavaju „matrice” i dovode do novih hijerarhija i društvenih nejednakosti, npr. položaj starije žene iz manjinske zajednice može biti podređen u odnosu na više kategorija, koje se ukrštanjem pojačavaju, stvaraju nejednakosti i dovode do podređenog položaja u odnosu na mladog muškarca iz većinske zajednice. Primarni cilj rada je da predstavi teoriju intersekcionalnosti i da skrene pažnju na njen mogući značaj u istraživanjima vojvođanskih Mađara. Glavna odlika intersekcionalnosti je višedimenzionalnost i integracija dimenzija. Prepoznavanjem višedimenzionalnosti i integrisanosti dimenzija možemo doći do novih tumačenja, kao i zaključaka. Sekundarni cilj rada je da istakne mogućnost intersekcionalne analize koja bi mogla biti od značaja u sociološkim istraživanjima vojvođanskih Mađara. U radu, metodom analize sadržaja, analiziram radove dve istraživačice i dvojice istraživača iz redova vojvođanskih Mađara, u cilju pronalaženja elemenata intersekcionalnosti u navedenim radovima. Metodom analize sadržaja, možemo izvući zaključke, koji eksplicitno nisu navedeni, ali se mogu protumačiti. U radu ću prikazati, da se u tri naučna rada (od četiri) mogu pronaći elementi intersekcionalnosti. U radu ću takođe istaći, da se pripadanje manjinskoj zajednici još više otežava pri prožimanju različitih dimenzija (pol, životna dob, nacionalna pripadnost, obrazovanje) što najpre otežava položaj (manjinskih) žena. Iz gore navedenih razloga, rad ima za cilj da skrene pažnju na žene iz mađarske nacionalne zajednice u Vojvodini kao na posebnu kategoriju u istraživanjima, koju bi trebalo odvojeno tumačiti u sociološkim istraživanjima, iz razloga što bi istraživanja na ovaj način mogla postati bogatija i dublja, odnosno mogla bi dovesti do novih i neočekivanih rešenja i zaključaka.

ključne reči: istraživači/ce iz mađarske nacionalne zajednice u Vojvodini, intersekcionalnost, društvene nejednakosti, analiza sadržaja

